

ILLÉS IMRE ÁRON

A helyi tisztviselők *nominatio*ja a késő római kodifikációban

The *nominatio* of the municipal magistrates in the late Roman codification. It is a commonplace of the literature that the elections performed by the municipal assemblies were replaced by the appointment via the municipal councils by the 3rd century AD. However, the exact content of the word *nominatio* is obscure in this process, and it is sometimes identified with the *nominatio* known from the earlier municipal charters, that is, the nomination of the candidates, and thus it must have been followed by a formal election. This article examines the relevant texts of the late Roman codification and proves that from the end of the principate the *nominatio* was technically the appointment of the actual magistrates, not the nomination of the candidates.

Keywords: elections, municipal administration, *nominatio*, *Digesta*, *Codex Theodosianus*, *Codex Iustinianus*

A köztársaság végi – principatus-kori római tisztviselő-választások menetét jól ismerjük, mivel a birodalmi (pl. *consulok*) és a helyi városi (pl. *duumvirek*) választásokról bőszeges, egymást kölcsönösen kiegészítő forrásokkal rendelkezünk.¹ Az nem kérdéses, hogy a római tisztviselők kijelölésének folyamatában idővel a tényleges, népgyűléseken történő választásoknak egyre kevesebb szerepe lesz, először egy szűkebb testület „választ”² (Rómában a *senatus*, a városokban a városi tanács),³ később pedig kiüresednek vagy teljesen el is tűnnek a hagyományos tisztségek is.⁴ A forrásadottságok miatt a késő római kori „választások” a

---

¹ Ld. pl. Taylor 1966; Staveley 1972; Mouritsen 1988; Yakobson 1999; Vishnia 2012, magyarul Németh – Nótári 2006 és Illés 2016. Az elmúlt évek nemzetközi szakirodalmából Rodríguez Neila több évtizedes munkásságát érdemes kiemelni, ld. Rodríguez Neila 2020 (a jegyzetekben a korábbi anyaggal).

² A szakirodalom gyakran – jobb híján – a „választás” (*election*, *Wahlen* stb.) szót használja erre a folyamatra, de ez valószínűleg egyre kevésbé jelent tényleges választást, és inkább formális megerősítésről, jóváhagyásról beszélhetünk.

³ A birodalmi választásoknál ez a principatus elején, a helyi választások esetében inkább a végén válik jellemzővé. A helyi választásokhoz ld. pl. Abbott – Johnson 1926, 85 (*curia which then made the election by formal vote*); Jones 1964, 728–729 (*a candidate was nominated for each post ... the nomination was confirmed by the council*); Liebeschuetz 2001, 110 (*civic magistrates ... were appointed by the council from its membership*).

⁴ Curchin 2014.

legkevésbé ismertek, a jelen tanulmány így egy ezzel kapcsolatos terminológiai kérdést, a *nominatio* késő római jelentését vizsgálja.⁵

A városi tisztviselő-választások esetében a *nominatio* eredetileg – és teljesen egyértelműen – a hivatalra pályázók jelölését jelentette: túl kevés pályázó esetén a választásokat vezető *duovir* jelölt ki hivatalra pályázónak annyi személyt, amennyi a szükséges létszámhoz hiányzott, majd ezek a személyek is jelölhetek (*nominare*) még egy-egy pályázót.⁶ Birodalmi szinten pedig a *nominatio* jelölte az egyes hivatalokra történő – adott esetben kötelező érvényű – császári jelölést is.⁷ Ennek megfelelően a principatus idején a *nominatio* még semmiképpen sem jelent megválasztást, kinevezést, csak a hivatalra pályázók megnevezését/kijelölését, akik közül utóbb – akár hónapokkal később – majd választás dönti el, hogy ki lesz ténylegesen a tisztviselő. A *principatus* végére, a *dominatus* elejére azonban a népgyűlés már csak kivételes esetekben választ,⁸ a tisztségviselők megválasztása/kijelölése már az *ordo/curia* feladata:⁹ a következő évre vonatkozó *nominatio*t általában a hivatalban lévő *magistratusok* végzik,¹⁰ és a hivatali utód alkalmasságáért anyagi felelősséggel is tartoznak.¹¹

Volt-e azonban választási procedúra¹² a *nominatio*t követően? Meg kellett-e még választani külön a „tisztségre jelölteket” (*nominatus magistratus*) tényleges *magistratusokká*, azaz korszakunkban a *nominatio* ténylegesen csupán a tisztségre való jelölést jelentette-e, s e jelöltekről kellett-e még utólag szavaznia a népnek vagy a tanácsnak, vagy sem?¹³ A kérdés azért is fontos, mert Theodor Mommsen a CIL X. kötetében megjelent nagy hatású összefoglalásában a következő folyamatot feltételezi a Kr. u. 4. század elején:¹⁴ 1, *nominatio* március 1-jén; 2, választások a jelöltek közül március folyamán, még április 1. előtt; végül 3, hivatalba lépés július elsején. Ahol a szakirodalom állást foglal a kérdésben,¹⁵ ott a válasz változó: Langhammer a Const. *CTh.* 12.1.28 (339)-ben szereplő *nominatio*est ma-

⁵ Hogy az egyes terminusok jelentésében milyen komoly változások lehetnek, azt jól mutatja a *suffragium* szó jelentésváltozása, amely a „szavazat” jelentésből eljut az illegális „protekciónak” (vö. Ste. Croix 1954, magyarul Kelemen 2018).

⁶ A folyamat leírását tartalmazza a *lex Malacitana* 51 (magyarul ld. Illés 2007).

⁷ Ld. az 1. jegyzetben idézett szakirodalom vonatkozó részét, kifejezetten a birodalmi *nominatio*óval kapcsolatos problémákhoz ld. Astin 1969, Holladay 1978. A továbbiakban *nominatio* alatt végig a helyi, nem pedig a birodalmi *nominatio*t értem.

⁸ Ld. *CTh.* 12.5.1.

⁹ Ld. 3. jegyzet.

¹⁰ Ld. 27. skk. jegyzetek.

¹¹ Ld. Rampazzo 2011.

¹² Azaz inkább formális jóváhagyás, mivel a tisztségviselők többnyire saját utódukat jelölik, így választási lehetőség általában nincs.

¹³ A problémát a szó alapjelentése alapján nem lehet megoldani, a *nominatio* lehet „jelöl/megnevez valakit mint pályázót” vagy „kijelöli/kinevezi a tisztségviselőt”.

¹⁴ *Ibi enim nominationes magistratum municipalium fieri iubentur k. Martiis (C. Th. 12, 1, 28) et ante tres menses vel amplius quam ineunt (C. Th. 12, 1, 8 = C. Iust. 1, 56, 1), id quod recte accipimus comitia municipalia mense Martio ante k. Apr., iniisse autem magistratus k. Iulii* (Mommsen 1883, 91). Mommsen ezen általánosító rekonstrukciója a tisztviselők július 1-jei hivatalba lépéséről a szakirodalomban *communis opinio*nak számít, bár egyértelműen hibás, ld. Illés 2016.

¹⁵ A választásokkal kapcsolatos munkák általában nem térnek ki a késő római időszakra – joggal, mivel klasszikus értelemben lévő választások már nincsenek –, és a Kr. e. 1 és Kr. u. 1. századra koncentrálnak a forrásadottságnak megfelelően.

gától értetődően *Wahlcomiti*ennek tekinti,¹⁶ Blume szerint is a *nominatio* megegyezett a választással a *dominatus* alatt.¹⁷ Ezzel szemben Staveley és Jones feltételez egy (formális) jóváhagyást a helyi tanács részéről a *nominatiót* követően.¹⁸ Részletes érvelést azonban egyiküknél sem találunk, így érdemes megvizsgálni, hogy a késő római kodifikáció szóhasználatára alapján igazolható-e egy *nominatiót* követő választás vagy akár formális jóváhagyás léte.¹⁹

Mit árul el tehát a *nominatióról* a késő római kodifikáció? Úgy tűnik, főszabály szerint a *nominatio* a *curiákban* a *decuriók/curialisok* jelenlétében történik (*Cod.* 10.32.2),²⁰ mégpedig 2/3-os – elvi – jelenléttel: *CTh.* 12.1.84 (381);²¹ *Cod.* 10.32.45 (395) = *CTh.* 12.1.142,²² vagy legalábbis egy igen népes gyűlésen: *Cod.* 10.72.8 = *CTh.* 12.6.20 (386).²³ A *nominatio* esetében tehát fontos volt, hogy a *nominatust* azonnal értesítsék (*Cod.* 10.32.2);²⁴ hogy a *nominatio* nyilvánosság előtt történjen (*non secretim, sed publice, CTh.* 12.6.20 *interpretatio*), így kevésbé legyen lehetőség visszaélésekre; továbbá, hogy a *nominatusok* biztosan alkalmasak legyenek a tisztségre/feladatra – ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy legyen elég pénzük a költségekre.²⁵

A tényleges *nominatiót* jellemzően az éppen hivatalban lévő tisztviselő hajtja végre, azaz úgy tűnik, többnyire mindenki²⁶ a saját utódát „nominálja”: *Ulp. Dig.* 50.1.2.3,²⁷ *Pap.*

¹⁶ Langhammer 1973, 48.

¹⁷ Blume é. n.: *That a man who nominated another to an office (which was equivalent to an election during the later empire)...*

¹⁸ Staveley 1972, 226: *...the responsibility for appointing local magistrates was transferred from the assembly to their predecessors in office. Even the local Senate did no more than formally ratify their choice, és Jones 1964, 728: the nomination was confirmed by the council.*

¹⁹ A lenti forrásokban nemcsak a tisztségre, hanem a *munusokra* történő *nominatio, creatio* is szerepel, mivel a forrásaink általában nem tesznek különbséget a kettő között.

²⁰ *Observare magistratus oportebit, ut decurionibus sollemniter in curiam convocatis nominationem ad certa munera faciant eamque statim in notitiam eius qui fuerit nominatus per officialem publicum perferre curent, habituro appellandi, si voluerit, atque agendi facultatem apud praesidem causam suam iure consueto: quem si constiterit nominari minime debuisse, sumptus litis eidem a nominatore restitui oportebit.*

²¹ *In nominationibus a singulis quibusque ordinibus celebrandis dudum expressae quantitatis modum eatenus volumus custodiri, ut eorum in duabus, quae concilio adesse debent, partibus numerus derogetur, quos aut obtentus debilitatis alienat aut senectus pigra remoratur aut clericatus obsequia vindicarunt aut crimen desertionis absentat, ut ex reliquo numero duabus tertiis supputandis.*

²² *Nominationum forma vacillare non debet, si omnes qui albo curiae detinentur adesse non possunt, ne paucorum absentia sive necessaria sive fortuita debilitet, quod a maiore parte ordinis salubriter fuerit constitutum, cum duae partes ordinis in urbe positae totius curiae instar exhibeant.*

²³ *In celeberrimo coetu curiae consensu et iudicio omnium.*

²⁴ Ennek az esetleges fellebbezéssel kapcsolatban is jelentősége van. Hasonló előírás a *lex Troesmenisium* 11-ben a leendő követek értesítéséről (magyarul Illés 2019). Külön értesítésre nem mindig volt szükség, mivel ha a *curia* nagy része jelen van, akkor valószínűleg az érintett is.

²⁵ Az alkalmasság a *nominatio* egyik kulcskérdése, ld. pl. *CTh.* 12.5.1 (326), *Cod.* 11.34. A továbbiakban vizsgált helyek (27. skk. jegyzetek) esetében fontos szempont, hogy a *nominator* anyagilag felelős azért, hogy a *nominatus* alkalmas legyen. Azaz ha olyan személyt „nominál”, aki anyagilag alkalmatlan a feladatra, és ebből a városnak kára származik, a *nominator* anyagi felelősséggel tartozik a kárért.

²⁶ Kivételek persze voltak, vö. *CTh.* 12.5.1.

²⁷ *Sed et si successorem sibi nominavit, patrem obstringit.*

Dig. 50.1.15.1;²⁸ *Pap.* *Dig.* 50.1.17.14;²⁹ *Cod.* 11.34.2.³⁰ E folyamatba – mint a *provincia* legfőbb tisztségviselője – a helytartó is beleszólhat: Ulp. *Dig.* 49.4.1.3;³¹ *Cod.* 10.72.8 = *CTh.* 12.6.20 (386) (értesíteni kell őket),³² *Cod.* 10.77.1 (409) (a helytartók által alkalmaznak talált személyek nominálása).³³ Olykor pedig a *nominatio* a nép (*populus*) által is történhet, de ez vitathatatlanul kivételes esetnek számít: a *CTh.* 12.5.1 (326) ugyanis a nép szavazatai által történő *nominatiót* (*populi suffragiis nominatio*) helyi szokásjogon alapuló, speciálisan afrikai sajátosságnak tekinti (*in Africa ex consuetudine*).³⁴ A *CTh.* 12.6.20 (386) *interpretatio*³⁵ a *curialisok* vagy a nép részvételéről (*praesentibus aliis curialibus vel populo*) beszél, azonban a rendelkezés eredeti szövegében (*in celeberrimo coetu curiae consensu et iudicio omnium*) az *omnium* az *in celeberrimo coetu curiae* miatt nem a népre, hanem a *curialisokra* utal. Tudjuk tehát, milyen körülmények között zajlott a *nominatio*, de azt nem, hogy pontosan mit is jelenthetett.

A *nominatio* pontos tartalma szempontjából döntő jelentősége van azoknak a szöveghelyeknek, amelyek összemoszák a *nominatio* és a *creatio* jelentését.³⁶ Többször egymás

²⁸ *In eum, qui successorem suo periculo nominavit, si finito magistratu successor idoneus fuit, actionem dari non oportet.*

²⁹ *Nominati successoris periculum fideiussorem nominantis non tenet.*

³⁰ *Si successoris tui successor non idoneum loco suo magistratum denominavit, administrationis eius periculum ad personam tuam spectare nequaquam potest. Etenim nominati successoris dumtaxat quisque periculum suscipere compellitur nec ad nominatoris nominatorem manus iure porrigi possunt.*

³¹ *Solent plerumque praesides remittere ad ordinem nominatum ut Gaium Seium creent magistratum vel alius quis honor vel munus in eum conferatur ...* (Van *nominatim* olvasati javaslat is, ez a lényegét nem érinti.) Egyes vélemények szerint általános szabály volt a helytartó általi jóváhagyás, vö. Churchin 2014, 4. jegyzet., Abbott és Johnson (1926, 85) véleménye szerint, ha az adott tisztviselő elmulasztja jelölni a hivatali utódát, akkor a helytartó javasol jelöltet.

³² *Exactores vel susceptores in celeberrimo coetu curiae consensu et iudicio omnium sub actorum testificatione firmentur, provinciarumque rectoribus eorum nomina, qui ad publici munus officii editi atque obligati fuerint, innotescant. Et animadvertant, quicumque nominaverint, ad discrimen suum universa quae illi gesserint redundare.*

³³ *Irenarchae, qui ad provinciarum tutelam quietis ac pacis per singula territoria faciunt stare concordiam, a decurionibus iudicio praesidium provinciarum idonei nominentur.*

³⁴ *Si magistratus, qui sufficiens duumvir in futurum anni officium nominationes impertiunt, periculi sui contemplatione provideant, ut, quamvis populi quoque suffragiis nominatio in Africa ex consuetudine celebretur, tamen ipsi nitantur pariter ac laborent, quemadmodum possint ii, qui nominati fuerint, idonei reperiri. Nam aequitatis ratio persuadet, nisi idonei fuerint nominati, ipsos, quorum est periculum, adinere.*

³⁵ Azaz nem kortárs (!), hanem későbbi magyarázata.

³⁶ A *creare* jelentése ebben a kontextusban „megválaszt, választás eredményeképpen tisztviselővé tesz, tisztviselővé tesz, tisztviselővé kinevez” (vö. Spichenko 2002–2003), így a Mommsen-féle értelmezés szerint a *nominatiót* (azaz a jelöltállítást) követnie kell egy ettől időben is elkülönülő *creatió*nak. Fontos, hogy ez a *creatio* hivatalba lépést még nem jelent, csak azt, hogy a következő tisztviselő a *creatus* személy lesz (mint a *consul designatus* esetében, aki a *consuli* tisztre már megválasztott, de a hivatalát még el nem foglalt személy volt), vö. *Cod.* 10.70.1: ha a *creatio* után hal meg, de még nem kezdte el a közfeladatot, ill. tisztséget. Bár úgy tűnik Papir. *Dig.* 49.1.21.1 összemosza a *creatiót* és a hivatalba lépést, itt esetleg csak arról van szó, hogy elhúzódik az esetleges fellebbezés.

mellett szerepel a *nominatio* és a *creatio*,³⁷ s bár ezek egy részében akár két külön aktusról is szó lehetne, ez nem valószínű, mivel így hiányosak lennének a szövegek. Például a *CTh.* 12.1.192 = *Cod.* 10.32.59 (436)³⁸ szerint a *nominatio*val kapcsolatban a *nominatus*nak és a *creator*nak kell egybehangzó jelentést (*consona relatio*) tenni. Ha a *nominatio* és a *creatio* két külön aktus lenne, akkor a *nominatus* (és a *nominator*) a *nominatio*ról, a *creator* (és esetleg a *creatus*) a *creatio*ról tudna nyilatkozni, így ebben az esetben a *consona relatio*hoz vagy *nominatus* és *nominator*, vagy *creatus* és *creator* lenne a logikus,³⁹ esetleg a teljes folyamathoz (a *nominatio*hoz és a *creatio*hoz) mind a négyen. Az egybehangzó nyilatkozat (*consona relatio*) miatt⁴⁰ azonban itt a *nominatus* és a *creator* ugyanarról az eseményről nyilatkozik, így a *nominatio* és a *creatio* szükségképpen ugyanazt az aktust jelöli.

Hasonló logika alapján a két szó tartalmának azonosságát sugallják a következő helyek is: *Ulp. Dig.* 50.8.2.7.⁴¹ ha a *nominatus* a *nominatio* időpontjában még alkalmas, akkor a *creator* nem felelős, ha később a *nominatus* anyagilag tönkre menne. A *creator* felelősségét az érintené, hogy a *creatio* időpontjában alkalmas-e az illető, azaz a *nominatio* és a *creatio* ideje itt is megegyezik. *Cod.* 10.72.2 = *CTh.* 12.6.8 (365):⁴² azoknak a *nominator*ai, akiket a *horreumok* és a *pagusok* élére állítottak (*creare*), viselik az anyagi felelősséget, ha a *nominatusok* nem alkalmasak. Itt a *nominator*, *nominatus* kifejezésekben foglalt cselekvést a *creare* ige jelzi, ez ismét azt sugallja, hogy a *nominatus/nominator* tevékenysége egybeesett a *creatio*val.

A következő szöveghelyek azonban nemcsak *sugallják*, hanem egyértelműen *bizonyítják* is a két kifejezés tartalmi azonosságát. A *Cod.* 10.68 *titulus*ában *creatio*ról van szó, míg a 10.68.1 szerint, ha személyes ellenségeskedés miatt lesz valaki *creatus*, akkor nem árt neki ez (!) a *nominatio*,⁴³ mivel nem alapulhat személyes ellenségeskedésen a *creatio*.⁴⁴ Azaz felváltva, egymásnak megfelelő fogalmakként használja a *nominatio*t és a *creatio*t. A

³⁷ Az egyszerűség kedvéért olykor a főnévi *nominatio* és *creatio* alakot használom akkor is, ha a latin szövegben megfelelő egyéb (ige, *participium*, főnév) alakok szerepelnek, pl. *nominatus* ~ „jelölt”, *nominator* ~ „jelölő” stb.

³⁸ *Si quos spontaneos hypomnematografi munificos suis exhortationibus ad publicas nominaverint functiones, Augustalis iubemus non expectandum esse consensum, qui fit plerumque venalis, sed utriusque partis sufficere voluntatem, ut incipiat functio, quam nullus incusat, tum ad memoratum iudicem tam nominati quam etiam creatoris consona relatione currente: quam si suscipere vel confirmare distulerit, sciat se XXV auri librarum condemnatione plectendum.*

³⁹ A *nominatio* korábbi aktusáról miért csak a *creator* tegyen jelentést, miért marad ki a *nominator*, aki egyébként is anyagi felelősséggel tartozik a *nominatus*ért?

⁴⁰ Ha nem szerepelne ott a *consona relatio* (~ egybehangzó jelentés), akkor elvileg elképzelhető lenne, hogy a *nominatus* csak a *nominatio*ról, a *creator* pedig csak a *creatio*ról nyilatkozik.

⁴¹ *Si eo tempore, quo nominatus est, idoneus, postea lapsus facultatibus damnus debitis rei publicae dederit: quia fortuitos casus nullum humanum consilium providere potest, creator hoc nomine nihil praestare debet.* Ha a *creatio* különbözne a *nominatio*tól, akkor a *creator* esetében a *creatio* időpontja lenne fontos, nem a *nominatio*é.

⁴² *Iuxta inveteratas leges nominatores susceptorum et eorum, qui ad praeposituram horreorum et pagorum creantur, teneantur obnoxii, si minus idonei sint qui ab iisdem fuerint nominati, nec quicquam ex eorum substantia celebrata per interpositam personam emptione mercentur.*

⁴³ Különösen fontos, hogy itt a „*creatus es*” kifejezésben foglaltakra *hanc nominationem*ként utal vissza.

⁴⁴ 10.68.0. *Si propter inimicitias creatio facta sit. 10.68.1 Si propter inimicitias ad munera civilia creatus es, hanc tibi nominationem non nocere praesidis aequitas faciet, cum et publicae utilitatis intersit non ex inimicitia creationes fieri debere, sed existimatione vera et commodo rei publicae.*

nominatorok felelősségéről több szöveghely is szól. Gord. *Cod.* 11.34(33).1–2: A *titulus nominatorok*ról beszél, de az első *constitutió*ban csak *creatio*, a másodikban csak *nominatio* fordul elő.⁴⁵ Constant. *CTh.* 12.6.1 (321): A *creator* nem lenne felelős, ha a *nominatio* megfelelő lett volna. Itt is tehát a *creator* nem azért mentesülne a felelősség alól, mert nem ő a *nominator*, hanem azért, mert megfelelő volt a *nominatio*.⁴⁶ Ráadásul, ha a *creatio* és a *nominatio* két külön aktus lenne, akkor nemcsak a *nominator*,⁴⁷ hanem a *creator*⁴⁸ is külön-külön anyagi felelősséggel tartozna. Ez azonban így különválasztva sehol sem jelenik meg, ami különösen Pap. *Dig.* 50.1.13-ban figyelemre méltó, mivel itt a szerző igen részletesen számba veszi, hogy a hivatalát el nem látó *magistratus*ért kiket és milyen sorrendben lehet, illetve kell perelni a helytállásért.⁴⁹ Itt azonban csak a *nominator* szerepel (*qui non idoneum nominavit*), külön *creator*ról szó sincs, így már ekkor sem tekinthetjük két különálló aktusnak a *nominatiót* és a *creatiót*. Megállapíthatjuk tehát, hogy a *nominatio* és a *creatio* jelen-

⁴⁵ 11.34.0. De periculo **nominatorum**. 11.34.1 Hi, qui a te collega que tuo magistratus **creati sunt**, etiamsi maxime fideiussores non exegistis, tamen si per id temporis quo magistratus honor deponeretur solvendo fuerunt, periculo vos **creationis** non fecerunt obnoxios ex eo, quod casu aliquo patrimonium eorum mutilatum sit, cum cessationi suae id debeant imputare damnae rei publicae, si qua ob culpam eorum passa est, sarcire, qui, cum nomine publico eos convenire potuissent, id facere superederunt. 11.34.2 Si successoris tui successor non idoneum loco suo magistratum denominavit, administrationis eius periculum ad personam tuam spectare nequaquam potest. Etenim **nominati** successoris dumtaxat quisque periculum suscipere compellitur nec ad **nominatoris nominatorem** manus iure porrigi possunt.

⁴⁶ Si quem susceptorem evertisse constitit rationem et ad solvendum non esse idoneum, **creator** eius hac necessitate teneatur, ut, quidquid ille dilapidavit, ipse de propriis rebus instauret compellaturque damnum omne sarcire, quod non esset illatum, si in idoneis **nominandis** competens adhibitum esset examen.

⁴⁷ Vö. pl. Ulp. *Dig.* 50.1.2.3: Sed et si successorem sibi **nominavit**, patrem obstringit; Pap. *Dig.* 50.1.11.1: Quod si forte is, qui periculo suo **nominavit** magistratum, solvendo sit, utrum in eum prius actio reddi quasi fideiussorem debeat, an vero non alias, quam si res a collega servari non potuerit? Sed placuit fideiussoris exemplo priorem conveniendum qui **nominavit**, quoniam collega quidem negligentiae ac poenae causa, qui vero **nominavit**, fidei ratione convenitur; Pap. *Dig.* 50.15.1. In eum, qui successorem suo periculo **nominavit**, si finito magistratu successor idoneus fuit, actionem dari non oportet.

⁴⁸ Vö. pl. Ulp. *Dig.* 50.8.2.7: Si eo tempore, quo nominatus est, idoneus, postea lapsus facultatibus damnum debitis rei publicae dederit: quia fortuitos casus nullum humanum consilium providere potest, **creator** hoc nomine nihil praestare debet (indirekt módon); Constant. *CTh.* 12.6.1 (321): Si quem susceptorem evertisse constitit rationem et ad solvendum non esse idoneum, **creator** eius hac necessitate teneatur, ut, quidquid ille dilapidavit, ipse de propriis rebus instauret compellaturque damnum omne sarcire, quod non esset illatum, si in idoneis nominandis competens adhibitum esset examen.

⁴⁹ Quid ergo, si alter ex magistratibus toto anno afuerit aut forte praesens per contumaciam sive ignaviam vel aegram validitatem rei publicae negotia non gesserit et omnia collega solus administraverit, nec tamen tota res ab eo servari possit? Talis ordo dabitur, ut in primis qui rei publicae negotia gessit et qui pro eo caverunt in solidum conveniantur, mox peractis omnibus periculum agnoscat qui **non idoneum nominavit**, postremo alter ex magistratibus, qui rei publicae negotiis se non immiscuit. Nec iuste qui nominavit universi periculum recusabit, cum scire deberet eum, qui nominaretur, individuum officium et commune periculum suscepturum. Nam et cum duo gesserunt et ab altero servari quod debetur non potest, qui collegam nominavit, in universum convenitur. A feladatokat ténylegesen ellátó másik tisztviselő, az ő kezesei, az alkalmatlan *magistratus nominator*a, végül a feladatokat el nem látó – implicite alkalmatlan – *magistratus*.

téstartalma már legkésőbb a 3. század elején⁵⁰ nagymértékben fedte egymást, Severus Alexandertől fogva (*Cod.* 10.68.1) pedig biztosan egymásnak kölcsönösen megfeleltethető szinonimák voltak. Így biztosan nincs egy – pl. Mommsen által is feltételezett – külön alkalom, amely jóváhagyta, megerősítette volna ezt a *nominatiót*,⁵¹ különösen nem szabályos választás révén (*municipalia comitia*).⁵²

Érdemes még kitérnünk azokra a helyekre, ahol megjelenik a „választás” (*eligere, electio*) is.⁵³ *CTh.* 12.6.20 (386) *interpretatio*.⁵⁴ *nominati vel electi*; *CTh.* 12.1.66 (365): az *ordóba* nem kerülhet senki *nisi nominati, nisi electi*;⁵⁵ *CTh.* 12.1.148 (395): provinciális pap esetében is *eligantur* és *nominentur*;⁵⁶ *Cod.* 10.32.46 (395): az érdemeik és vagyonuk révén legméltóbbakat kell *eligere ad munera*, nehogy olyanokat nomináljanak, akik nem tudják ellátni ezeket.⁵⁷ Ezek a helyek is megerősítik a fentieket, mivel a *nominatiót* és az *electiót* szinonimaként, egymással felcserélhető, nem pedig egymást követő aktusként kezelik, s ez is azt bizonyítja, hogy a korábbi, népgyűlés általi választás szerepét a *nominatio* vette át. Ugyanígy a *CTh.* 12.1.8 = *Cod.* 1.56.1 (323?): ha a *nominatus* jogosan fellebbez, akkor helyette mást kell *subrogare*,⁵⁸ ez utóbbi szintén a valaki helyére történő választás terminusa, nem pedig a jelölésé.

Összegezve tehát megállapíthatjuk, hogy késő római jogforrásokban a *nominatio* már nem a korábbi „pályázónak jelöl” jelentésében szerepel, hanem a megválasztás, kinevezés (*creatio, electio*) szinonimája, így nem indokolt egy *nominatiót* követő későbbi megerősítést vagy választást feltételezni. A *nominatio* többnyire a városi tanácsban történt 2/3-os

⁵⁰ A fenti *Digesta*-részletek szerzői, Ulpianus és Papinianus is a 2. század végén és a 3. század elején alkották meg műveiket.

⁵¹ Megerősítés (*firmare*) csak *Cod.* 10.72.8 = *CTh.* 12.6.20 (386) szerepel a *nominatio*val kapcsolatban, de itt a két aktus valószínűleg azonos, mivel az adószedők (*exactor/susceptor*) megerősítése (*firmare*) után a *nominatorok* felelősségéről van szó.

⁵² Ne feledjük, Mommsen ezt 4. századi adatokra alapozza, maga a folyamat az 1–2. századra még érvényes lehetne, de utóbbi időszakra vonatkozóan nincsenek napra pontos dátumaink.

⁵³ Fontos szem előtt tartani, hogy a modern „választás, *election, Wahlen*” szavak számunkra egyértelműen népszavazáson történő választást implikálnak, míg az eredeti latin egyszerűen kiválasztást jelent, amelyet nem feltétlenül a nép végez, hanem a tanács, vagy akár az adott tisztviselő is. A népgyűlés(en) történő választás) latin neve a *comitia*, ld. az 1. jegyzetben idézett szakirodalmat.

⁵⁴ *Interpretatio. Exactores et susceptores publicae functionis non secretim, sed publice praesentibus aliis curialibus vel populo necessitates agendas expediendasque suscipiant: et qui nominati vel electi fuerint, iudicibus innotescant: sciturus his, qui de electione talium fuerint apud acta professi, quod, si quid evertent, ad eorum, a quibus electi sunt, dispendium pertinebit.*

⁵⁵ *Ordinibus curiarum, quorum nobis splendor vel maxime cordi est, non adgregentur nisi nominati, nisi electi, quos ipsi ordines coetibus suis duxerint adgregandos, nec quis ob culpam, ob quam eximi deberet ex ordine, mittatur in curiam.*

⁵⁶ *Cum super ordinando sacerdote provinciae publicus esset ex more tractatus, idem nostra auctoritate decretum est, ut ad subeunda patriae munera dignissimi et meritis et facultatibus eligantur nec huiusmodi nominentur, qui functiones debitas implere non possint.*

⁵⁷ *Ad subeunda patriae munera dignissimi et meritis et facultatibus curiales eligantur, ne tales forte nominentur, qui functiones publicas implere non possint.*

⁵⁸ *Decuriones ad magistratum vel exactionem annonarum ante tres menses vel amplius nominari debent, ut, si querimonia eorum iusta videatur, sine impedimento in absolvendum locum alius subrogetur.*

jelenléttel, s jellemzően a tisztviselő (olykor a nép vagy a tanács)⁵⁹ nominált, ezt még ugyanazon az ülésen jóváhagyhatták, de a *nominatio/nominator* és a *creatio/creator* szinonim fogalmakként való használata miatt bizonyosan nem volt külön utólagos döntés erről egy másik időpontban vagy másik testület által.

Bibliográfia

Szakirodalom

- Abbott – Johnson 1926 = Abbott, F. F. – Johnson, A. C.: *Municipal Administration in the Roman Empire*. London.
- Astin 1969 = Astin, A. E.: Nominare in Accounts of Elections in the Early Principate. *Latomus* 28: 863–874.
- Blume é.n. = Blume, F. H.: *Annotated Justinian Code*. 2nd edition. http://www.uwo.edu/lawlib/blume-justinian/_files/docs/book%20-11pdf/book11-34.pdf, hozzáférés ideje: 2013-08-29, 8:26
- Curchin 2014 = Curchin, L. A.: The End of the Local Magistrates in the Roman Empire. *Gerión* 32: 271–287.
- Holladay 1978 = Holladay, A. J.: The Election of the Magistrates in the Early Principate. *Latomus* 37: 874–893.
- Illés 2007 = Illés I. Á. (ford., bev., jegyz.): *A lex Irnitana (egy Flavius-kori municipium törvénye)*. (Documenta Historica 77.) Szeged.
- Illés 2016 = Illés I. Á.: Július I. mint a városi tisztségviselők hivatalba lépésének időpontja: egy tudománytörténeti mítosz? In: *Tanulmányok a hetvenéves Wojtilla Gyula tiszteletére*. Szerk. Székely M. – Illés I. Á. Szeged 2016, 43–68.
- Illés 2019 = Illés I. Á.: Troesmis város törvénye a Kr. u. 2. század végéről. *Belvedere Meridionale* 31: 89–99.
- Jones 1964 = Jones, A. H. M.: *The Later Roman Empire 284–602. A social, economic and administrative survey*. Vol. I–II. London.
- Langhammer 1973 = Langhammer, W.: *Die rechtliche und soziale Stellung der Magistratus Municipales und der Decuriones in der Übergangsphase der Städte von sich selbstverwaltenden Gemeinden zu Vollzugsorganen des spätantiken Zwangsstaates (2.–4. Jahrhundert der römischen Kaiserzeit)*. Wiesbaden.
- Liebeschuetz 2001 = Liebeschuetz, J. H. W. G.: *Decline and Fall of the Roman City*. Oxford.
- Kelemen 2018 = Kelemen M.: Hivatalvásárlás vagy korrupció? A suffragium helye a késő-római közszolgálat kiválasztási rendszerében. In: *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara*. Szerk. Menyhárd A. – Varga I. Budapest, 76–87.
- Mommsen 1883 = Mommsen, Th. (ed.): *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Vol. X. pars prior. Berolini.

⁵⁹ Vö. Curchin 2014, 272. Helyi anomáliák, eltérések, szokások mindig vannak. A jelen tanulmányban terjedelmi okok miatt nem térhettem ki arra, hogy mennyire lehettek elterjedve még a tényleges választások a 3–4. században, így a végkövetkeztetés nem jelenti azt, hogy nincsenek választások, csak azt, hogy a *nominatio*t a központi kormányzat és a *Digestá*ban idézett jogászok már „megválasztásnak” tekintették, ellentétben a *nominatio* korábbi jelentésével.

- Mourtisen 1988 = Mouritsen, H.: *Elections, Magistrates and Municipal Élite. Studies in Pompeian Epigraphy*. Roma.
- Németh – Nótári 2006 = Németh Gy. – Nótári T.: *Hogyan nyerjük meg a választásokat? Quintus Tullius Cicero: A hivatalra pályázók kézikönyve*. Fordította, a jegyzeteket, az előszót és az utótanulmányt írta Nótári Tamás. Szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Németh György. Szeged.
- Rampazzo 2011 = Rampazzo, N.: La „nominatio” e la responsabilità dei magistrati municipali. *Index* 39: 357–372.
- Rodríguez Neila 2020 = Rodríguez Neila, J. F.: Comitia municipales: el elector en su laberinto. In: *Municipal Structures in Roman Spain and Roman Italy. A Comparison. Proceedings of the Colloquium Vienna, 3rd July 2018*. Ed. by Russo, F. Wien, 31–53.
- Spichenko 2002–2003 = Spichenko, N.: Sobre el concepto creare en la Lex Irnitana. *Memoorias de historia antigua* 23–24: 41–46.
- Staveley 1972 = Staveley, E. S.: *Greek and Roman Voting and Elections*. London.
- Ste. Croix 1954 = Ste. Croix, G. E. M.: Suffragium: From Vote to Patronage. *The British Journal of Sociology* 5: 33–48.
- Taylor 1966 = Taylor, L. R.: *Roman Voting Assemblies from the Hannibalic War to the Dictatorship of Caesar*. Ann Arbor.
- Vishnia 2012 = Vishnia, R. F.: *Roman Elections in the Age of Cicero. Society, Government, and Voting*. New York.
- Yakobson 1999 = Yakobson, A.: *Elections and Electioneering in Rome. A Study in the Political System of the Late Republic*. Stuttgart.

Rövidítésjegyzék

- CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum
Cod. – Codex Iustinianus
CTh. – Codex Theodosianus
Dig. – Digesta Iustiniani